

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-ווילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה

בלוג נוס' 16 – חופש אקדמי (2) – הסטודנט

הצירוף של המושג "חופש אקדמי" עם המילה "סטודנט" נראה על פניו די משונה. בדיוק בכך טמונה הבעיה.

אם טענתי בבלוג האחרון, שחופש אקדמי של המרצה אינו בלתי-מוגבל, כאן אני טוען טענה הפוכה: יש צורך לבטל את התפיסה של הסטודנט כנתין/קטין אקדמי ולהקנות לו חופש אקדמי (אם כי בעירבון מוגבל). הסיבה לכך נוגעת לעצם מהותה ומטרתה של ההשכלה הגבוהה.

לכל מי ששכח, היעד המרכזי של השכלה גבוהה הנו לפתח בסטודנטים כושר חשיבה-עצמית, שכולל את היכולת להבדיל בין עיקר וטפל, בין אמת מלאה לאמת חלקית, בין מקסם השווא של הוודאות לבין הנחיצות של הספקנות. המרצה אמור גם להקנות לסטודנטים חוש ביקורתי כלפי הכל: מוסכמות החברה, קביעות של מקורות סמכותיים (לכאורה), ואפילו דעות של המרצים עצמם. בקיצור, החופש האקדמי של הסטודנט אינו עניין של "זכות" אלא של דרישה וחובה, כמובן במסגרת האינטלקטואלית המקובלת: טענות חריגות על בסיס עובדות; זווית ראייה "אחרת" שיש בה הגיון כלשהו ולא רק שליפה מן המותן.

השאלה הגדולה היא כיצד אמור חופש אקדמי כזה להתבטא בכיתה, במבחנים ובעבודות. ראשית, על המרצה ליצור אווירה של פתיחות להבעת דעות שונות (ומשונות). זה אומר, שאם סטודנט אחד מביע עמדה שטותית ("משטרים סמכותיים תמיד יביסו משטרים דמוקרטיים במלחמות"), אסור למרצה להגיב בסגנון "זה ממש דבילי!" אלא בשיטת "אולי במבט ראשון זה נשמע הגיוני, אבל כדאי לבדוק את העובדות בשטח..." כלומר, אין לדכא את הרצון של הסטודנטים להתבטא, אפילו אם בשלב מוקדם הם אינם חושבים בצורה "אקדמית". במקום לסכור פיות, יש לכוון את הסטודנטים להפעיל קודם את הראש.

העניין השני קשור לחופש האקדמי של המרצה – ובעצם מתנגש בו. כאן מדובר בדיון כיתתי בו המרצה מביע עמדה שאינה פופולרית (וזה בדיוק לב לבו של החופש האקדמי של המרצה, כפי שטענתי בבלוג הקודם) – וכתגובה מביעה סטודנטית עמדה מנוגדת. במקרה כזה, מה אמור המרצה לעשות? קודם כל, לא לסגת מעמדתי, שהרי סובלנות אינטלקטואלית אינה דורשת ביטול עצמי מחשבתי; נהפוך הוא! אולם, על המרצה גם להתאפק מלהיכנס לוויכוח קולני עם הסטודנטית ("את טועה; ההתנתקות חיונית לעתיד המדינה") ובמקום זה לדרוש שתציג את הטענות שלה ואח"כ עליו להציג את הטענות של הצד שכנגד (או עדיף – לבקש מסטודנטים אחרים לעשות כן). כלומר, במונחים של התלמוד: "אלו ואלו דברי אלוהים חיים". לא לכל ויכוח יכול להיות "מנצח" או אפילו צד ש"צודק יותר".

שלישית, כדי שהחופש האקדמי של הסטודנט יוממש באופן מלא, על המרצה לבנות את הקורס ומשימותיו בדרך המעודדת את החופש להתבטא, אם כי בצורה אקדמית. למשל, ניתן להצמיד שאלות מנחה לפרטי ביבליוגרפיה שונים המדרבנות את הסטודנט לחשוב בצורה ביקורתית על חומר הקריאה. באותה רוח, אפשר לדרוש כתיבת עבודה, בה הסטודנט נדרש לדעה אישית אחרי סקירת התיאוריות השונות. ואם מישהו רוצה להרחיק לכת, כמו שעשיתי לא פעם בקורסי תואר שני: מאַלף לבדוק עד כמה הפנימו הסטודנטים חופש אקדמי זה כשהם נדרשים בשאלת מבחן בסוף השנה, לבחור מספר אמירות/קביעות של המרצה בשיעורים, שאין הסטודנט מסכים איתן, ולנמק מדוע עמדה נגדית "נכונה" יותר!

דווקא במדע המדינה – דיסציפלינה מאוד "חמה" בהווה הפוליטית הישראלית – קל לנו לשכוח שחופש אקדמי אינו נחלת המרצים בלבד, אלא מהווים כלי דוגמה לחניכים שלנו כיצד ניתן (ולעיתים רצוי) לחשוב "אחרת". שהרי אם הזכרתי למעלה שמטרתנו כמחנכים להביא את תלמידינו לרמת חשיבה עצמית גבוהה, הכוונה לא הייתה רק להפוך אותם לאזרחים טובים יותר בחברה דמוקרטית, אלא לגרום לכך שחלק מהם יתקדמו ויהפכו בבוא העת, להיות חוקרים ועמיתינו למקצוע מהבחינה הזאת, חופש אקדמי לסטודנט הנו רק שלב ראשון לקראת חופש אקדמי כמרצה – שני צדדים של אותה מטבע של האקדמיה כולה.

מכל האמור לעיל, אין להסיק שהסטודנט חופשי להחליט מה ללמוד, איך ומתי. בדיוק כמו שהחופש של המרצה במסגרת ההוראה מצומצם, כך גם הסטודנט מוגבל בחופש שלו לבחירת קורסים (שאינם חובה) ולהבעה חופשית בתוכם. הסטודנט אינו יכול להחליט על היקף הקריאה, עומק ההשקעה בעבודה ואי נוכחות בשיעור. אלה נתונים לשליטת המרצה (במגבלות עמומות, כפי שציינתי בבלוג הקודם). הדבר דומה לרופא: לכל אחד מאתנו הזכות לבחור ברופא שלנו, אולם לא יעלה על הדעת שנחליט לקחת חצי מינון התרופה או שנעבור את הבדיקות הנחוצות רק בעוד חצי שנה. כמו הדוקטור לרפואה, גם הדוקטור לפילוסופיה (PhD) אוטונומי לקבוע את דרך הפעולה הראויה בתחום מקצועו.

ההבדל ביניהם, כמובן, הוא שהראשון מרפא את הגוף לעומת השני, שמשדרג את המוח. וביצוע משופר של מוח האדם כולל את היכולת לפעול בצורה אוטונומית לאחר שמשטר החינוך מסתיים. מכאן הצורך למתן חופש אקדמי לסטודנט, כדי שבבוא העת עם סיום לימודיו, המוח שלו כבר יהיה מיומן לביצועים רציונליים יותר – הן בחיים האזרחיים והן (ליחידי סגולה) במקצוע האקדמי, קרי דוקטור להשכלת אחרים.

wilzis@mail.biu.ac.il